

Research Article

The Necessity of Establishing Ministry of Family in the Islamic Republic of Iran Considering the Obstacles, Challenges, and Requirements¹

Fahima Jamali Rad

Assistant Professor, Department of Theology and Islamic Studies, Farhangian University, Khorasan Razavi, Iran (Corresponding author). F.jamalirad@cfu.ac.ir

Nafiseh Khoshniat

Master's student, family counseling, Hikmat Razavi Institute, Mashhad, Iran.
khoshniatnafiseh1371@gmail.com

Adele Dehghanizadeh

Master's student, family counseling, Hikmat Razavi Institute, Mashhad, Iran.
adele.dehghanizadeh@gmail.com

Abstract

The purpose of the present study is to review the necessity of establishing the ministry of family in the Islamic Republic of Iran considering its obstacles, challenges, and requirements. This research has been conducted in line with the educational purposes of the course of “family knowledge and population” using descriptive analysis. The results showed that some challenges like the secular and unsystematic outlook of some governors, lack of integrity, legislative inflation, and island management are some obstacles in the way of establishing the ministry of family. Moreover, some causes such as execution of the announced policies and laws, achieving sustainable family, reaching to the Islamic-Iranian model of development, reducing social harms, and ... confirm the necessity of establishing the ministry of family.

Keywords: Ministry of Family, Population, Women, Family Management.

---

1. **Received:** 2021/12/15 ; **Revision:** 2022/04/14 ; **Accepted:** 2022/04/28

© the authors

<http://tarbiatmaaref.cfu.ac.ir/>

Publisher: Farhangian university

ضرورت تأسیس وزارت خانواده در جمهوری اسلامی ایران با نگاه به موانع، چالش‌ها و الزامات^۱

فهیمة جمالی‌راد

استادیار، گروه الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، خراسان رضوی، ایران (نویسنده

مسئول). F.jamalirad@cfu.ac.ir

نفیسه خوش‌نیت

دانشجوی کارشناسی ارشد، رشته مشاوره خانواده، موسسه حکمت رضوی، مشهد، ایران.

khoshniatnafiseh1371@gmail.com

عادله دهقانی‌زاده

دانشجوی کارشناسی ارشد، رشته مشاوره خانواده، موسسه حکمت رضوی، مشهد، ایران.

adele.dehghanizadeh@gmail.com

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی ضرورت تأسیس وزارت خانواده در جمهوری اسلامی ایران با نگاهی به موانع، چالش‌ها و الزامات آن است. این پژوهش در راستای تحقق اهداف آموزشی درس دانش خانواده و جمعیت و با روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. نتایج نشان داد چالش‌هایی مانند نگرش سکولاری و غیرسیستمی برخی از دولت‌مردان، عدم یکپارچگی و تورم قوانین و مدیریت‌های جزیره‌ای، مانع تأسیس وزارت خانواده هستند. همچنین دلایلی نظیر اجرایی کردن سیاست‌های ابلاغی و قوانین، دستیابی به خانواده پایدار، رسیدن به الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت، کاهش آسیب‌های اجتماعی و... ضرورت تأسیس وزارت خانواده تأیید می‌کند.

کلیدواژه‌ها: وزارت خانواده، جمعیت، زنان، مدیریت خانواده.

۱. تاریخ ارسال: ۱۴۰۰/۰۹/۲۴؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۱/۰۱/۲۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۰۸

۱. مقدمه

بقاء، رشد و تعالی همه‌جانبه کشورها مبتنی بر سرمایه‌های آن است. مهم‌ترین ثروت هر کشور، سرمایه نیروی انسانی آن بوده و خانواده بهترین بستر افزایش جمعیت، رونق ملی، توسعه و تعالی آحاد جوامع محسوب می‌شود. خانواده یکی از زیربنایی‌ترین نهادهای اجتماع بوده که در هر فرهنگ و تمدنی، ارزش و جایگاه خاصی را به خود اختصاص داده است. ارزش و اهمیت ویژه خانواده را در کارکردهای گوناگون آن می‌توان یافت، کارکردهایی که در همه شئون اجتماع نقش مهمی را ایفا می‌کنند. ویلیام اف. آگبرن^۱ شش کارکرد اصلی را برای خانواده مطرح کرده است که عبارتند از: تولید مثل، حمایت و مراقبت، جامعه‌پذیری، تنظیم رفتار جنسی، عاطفه و همراهی، اعطای پایگاه اجتماعی (Schaefer, 1989, p. 324-325). البته دیدگاه عالمان اسلامی، کمی متفاوت بوده و برای زندگانی انسان دو بعد دنیایی و آخرتی هستند (تحریم، ۶).^۲ از این‌رو، مکتب اسلام، در ارائه برنامه‌ها و آموزه‌های خود، به هر دو جنبه از حیات انسانی توجه نشان داده است (قصص، ۷۷).^۳ خانواده به عنوان یک نهاد تأثیرگذار، در خوشبختی دنیوی و اخروی انسان، در منظومه معرفتی اسلام، از جایگاه برجسته‌ای برخوردار است. آموزه‌های اسلام در نگرش به خانواده و کارکردهای آن به گونه‌ای طرح‌ریزی شده که ضمن از بین بردن زمینه‌های تنش و تضاد و ایجاد پیش‌نیازهای استحکام، خانواده را در ایفای نقش سعادت‌بخشی به افراد، یاری دهد.

بر این اساس، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان حاکمیت‌های موجود در سراسر دنیا، کلیه تصمیمات و اقدامات خود را بر مبنای ارتقاء و حفاظت از این نهاد اجتماعی قرار می‌دهند. کشورهای نظیر آلمان، ترکیه و فنلاند، با تأسیس وزارت خانواده، سیاست‌ها و خط‌مشی‌های مختلفی در زمینه سیاست‌گذاری برای خانواده دارند و وزارت خانواده به عنوان متولی مقتدری فعالیت می‌کند.

در ایران بر اساس تحقیقات انجام شده، از اول انقلاب تا دهه ۸۰، فقط چهار درصد کل سیاست‌های جمهوری اسلامی درباره خانواده بوده است (فتحی، ۱۳۹۹)، در حالی که مبتنی بر منابع و متون دین مقدس اسلام، هیچ بنیانی مهم‌تر و مقدس‌تر از نهاد خانواده نیست و قانون اساسی کشور نیز طبق اصل^۴

1. William F. Agburn

۲. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ»

۳. «وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا»

۴. از آنجا که خانواده، واحد بنیادی جامعه اسلامی است، همه قوانین و مقررات و برنامه‌ریزی‌های مربوط به آن باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد.

۱۰ و ۲۱ مقرر می‌دارد که تمام برنامه‌های دولت باید خانواده‌محور باشد. هدف پژوهش حاضر بررسی فرصت‌ها و چالش‌های موجود و ارزیابی دیدگاه‌های متفاوت سیاست‌گذاران امور خانواده و مقایسه اجمالی آن با کشورهای توسعه یافته است. در این راستا، اهداف آموزشی درس دانش خانواده و جمعیت، نیز مورد توجه قرار گرفته است. در این راستا، تحقق اهداف آموزشی درس دانش خانواده و جمعیت که از دروس عمومی دانشگاهیان بوده نیز مورد توجه قرار گرفته است.

۲. بیان مسأله

از مهم‌ترین دروس معارف اسلامی که در برنامه درسی دوره کارشناسی همه رشته‌های دانشگاهی گذراندن آن الزامی است، درس دانش خانواده و جمعیت است. از چالشی‌ترین مباحث در خصوص این درس، بحث ضرورت وجود متولی برای تشکیل، تحکیم، سامان‌دهی و رشد نهاد خانواده بوده و در این راستا از دیرباز مسأله ضرورت تشکیل وزارت خانواده مطرح می‌باشد. از آنجا که تحقق این امر ضروری، مستلزم مباحث علمی و تئوریک است، لذا، هدف پژوهش حاضر پاسخ به دو سوال ذیل می‌باشد:

(۱) موانع و چالش‌های تأسیس وزارت خانواده کدامند؟

(۲) الزامات تأسیس وزارت خانواده در کشور چیست؟

برای رسیدن به این هدف، با بهره‌گیری از روش مطالعات کتابخانه‌ای و با مراجعه و جمع‌آوری اسناد علمی و تحلیل دیدگاه‌ها و تجربیات دولت مردان و توجه به نظرات خبرگان و فرهیختگان حوزه مطالعات خانواده، لزوم تأسیس وزارت خانواده مورد مذاقه و تاکید قرار گرفته است تا بتواند در تحقق درس دانش خانواده و جمعیت یاری‌رسان باشد.

از سوی دیگر، بدیهی است که نقش وزارت خانواده در ارتقاء شاخص‌های توسعه منابع انسانی در هر کشوری بسیار مهم بوده و در شرایطی که توسعه و رشد کشور ما تحت تاثیر عوامل اجتماعی و

۱. اصل ۲۱ قانون اساسی: دولت موظف است حقوق زن را در تمام جهات، با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید و امور زیر را انجام دهد:

(۱) ایجاد زمینه‌های مساعد برای رشد شخصیت زن و احیای حقوق مادی و معنوی او.

(۲) حمایت مادران، به خصوص در دوران بارداری و حضانت فرزند و حمایت از کودکان بی‌سرپرست.

(۳) ایجاد دادگاه صالح برای حفظ کیان و بقای خانواده.

(۴) ایجاد بیمه خاص بیوگان و زنان سالخورده و بی‌سرپرست.

(۵) اعطای قیومیت فرزندان به مادران شایسته در جهت غبطه آن‌ها در صورت نبودن ولی شرعی.

اقتصادی موثر بر سلامت جسمی و روانی اعضای خانواده، به مخاطره افتاده است، این پژوهش با شناسایی فرصت‌ها و تهدیدها، در تغییر نگرش مخالفان تأسیس وزارت خانواده، موثر خواهد بود. نتایج مطالعات نشان می‌دهد در سال‌های اخیر که نظام خانواده، به دلیل تحولات فرهنگی، اجتماعی، صنعتی، علمی و ارزشی با مشکلات متعددی روبه‌رو شده است؛ تزلزل بسیاری از سنت‌ها، اخلاقیات، آداب و رسوم و اعتقاداتی که عامل تقویت، استحکام و تعادل خانواده بوده، کارآمدی خانواده را تهدید کرده است. در این زمینه مقالات بسیاری در مجلات تخصصی حوزه امور خانواده چاپ شده و پژوهشگرانی مانند شهلا باقری به آن پرداخته‌اند (باقری، ۱۳۸۳). بر این اساس، عوامل موثری بر کارآمدی و ناکارآمدی خانواده به قدری زیاد و پیچیده است که انجام چنین پژوهش‌هایی برای مقابله با عوامل آسیب‌زا و حفاظت از هویت ملی و دینی نظام خانواده، تأسیس وزارتخانه خانواده و معرفی و آموزش شاخص‌های کارآمدی و توانمندی خانواده در سطح ملی و بین‌المللی ضروری است.

اگرچه فرهنگ، خود جهت‌دهنده به بسیاری از جنبه‌ها و حوزه‌های جامعه و زندگی افراد می‌باشد، اما در یک گستره وسیع‌تر، این دولت است که می‌تواند نقش مهمی در تعیین جایگاه فرهنگ داشته باشد. به عبارت دیگر، فرهنگ می‌تواند تحت نظارت و تعیین‌پذیری و جهت‌گیری از سوی دولت و حاکمان قرار گیرد. با توجه به تعریف حداقلی از دولت در نگرش سکولاری، دولت نقشی صرفاً مدیریتی و بعضاً نظاره‌گر در عرصه فرهنگ برعهده دارد، اما با توجه به تعریف حداکثری از دولت در دیدگاه اسلامی، دولت علاوه بر نقش مدیریتی، نقش فرهنگ‌سازی، هدایت و کنترل جوانب مختلف فرهنگی جامعه را نیز بر عهده دارد و بر این اساس لازمه اقتدار دولت جمهوری اسلامی، تأسیس وزارت خانواده بوده که در پژوهش حاضر، دلایل آن واکاوی و تبیین می‌شود.

جمهوری اسلامی ایران طی سال‌های بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، تغییرات زیادی در ترکیب وزارتخانه‌ها ایجاد کرده است. در طول تاریخ ایران، کم‌ترین تعداد، سه وزارتخانه و مربوط به ابتدای دوران قاجار بوده و بیشترین تعداد ۲۵ وزارتخانه بوده است.^۱ بدون شک جهت محقق شدن قوانین جمهوری اسلامی و منویات ولی فقیه در حوزه امور خانواده و دستیابی به الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، ضرورت تأسیس وزارت امور خانواده، کاملاً مشهود است و پژوهش حاضر ضرورت آن را روشن می‌سازد. در ادامه، ضمن پاسخ‌گویی به سوالات پژوهش، به بررسی موانع تأسیس وزارت خانواده و الزامات آن پرداخته می‌شود.

1. <http://tarikhirani.ir/fa/news/743>

۳. چالش‌های تأسیس وزارت خانواده

موانع بسیاری وجود دارد که در طول تاریخ انقلاب اسلامی ایران، تأسیس وزارت خانواده را به تعویق انداخته، تشکیل سازمان‌های حمایت از خانواده را دچار چالش و بحران نموده و طرح‌ها و قوانین حمایتی از زنان، جوانان، کودکان، سالمندان و معلولان عملیاتی و اجرایی نشده است که از جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

نگرش سکولاری: متأسفانه امروزه نگرش‌های سکولاری به قوانین اسلام، چالش‌های فراوانی را برای رسیدن به تصویب و تأسیس وزارت امور خانواده ایجاد کرده است.

بحث اسلام و سکولاریسم را با دو رویکرد می‌توان مطرح کرد: یکی رویکرد معرفتی که بیشتر جنبه فلسفی، کلامی و فقهی دارد و دیگری رویکرد جامعه‌شناختی. آنچه در این فرصت بیان می‌شود، بررسی سکولاریسم در ایران و تهدیدهای دنیای سکولار برای جامعه ایران اسلامی با رویکرد جامعه‌شناختی است. امام خمینی با انقلابی که با همت مردم ایران و خون شهداء برپا نمود، معادله مطرح در جامعه‌شناسی غرب را که بحث سکولاریسم و سکولاریزاسیون بود، به هم ریخت.

پیش از شکل‌گیری انقلاب اسلامی ایران، سکولاریسم جزء مسلّمات جامعه‌شناسی درآمده بود، اما به راه افتادن حرکت انقلابی مردم ایران، که بر پایه دین اسلام بود، قطعیت این بحث را زیر سؤال برد و سبب شد دین و کارکردش در حیات اجتماعی، در جایگاه یکی از بحث‌های مهم جامعه‌شناسی قرار گیرد.

با وجود این، دنیای پیرامون حکومت اسلامی ایران دنیای سکولار است. این دنیای سکولار از همه قدرت خود برای ضربه زدن به جامعه و حکومت دینی ایران استفاده می‌کند. حوادث و پیامدهای این دنیا تهدیدهایی برای نظام اسلامی ایران ایجاد می‌کند که اگر به موقع رصد نشوند و راه‌حلهایی برای آنها پیدا نشود، ضربات جبران‌ناپذیری را به پیکره این نظام وارد می‌کنند و این نوع نگرش را در طرح و تنظیم لایحه تأسیس وزارت خانواده و عملکردهای نظام روانشناسی، بهزیستی، امور زنان و آنچه مربوط به امور خانواده‌ها است، می‌توان مشاهده نمود.

نگرش غیرسیستمی: برخی از نظریه‌پردازان نظام سیاسی کشور و متولیان امور خانواده، با نگرش غیرسیستمی به دین مبین اسلام و با نگاه سنتی صرف، باعث استبداد رأی و اندیشه می‌شود، تحجر، تفکر کلیشه‌ای، قالبی و ایستار در سیستم خانوادگی و جامعه بسط می‌دهد.

به طور کلی، جزءنگری دینی و سیاسی نگرش برخی سیاست‌گذاران امور خانواده است که موجب انحصارطلبی می‌شود و فرسودگی تشکیلات و سازمان‌های حمایتی خانواده را در پی دارد که در نهایت به نابودی اهداف سازمان‌های مربوطه می‌انجامد. خانواده یک سیستم اجتماعی است و باید به موضوع

خانواده نگاه سیستمی داشت، در این نوع نگاه به موضوعاتی اعم از کودک، نوجوان، جوان، زن و خانواده به صورت یک مجموعه مرتبط با هم پرداخته می‌شود. تشکیل، تحکیم، توسعه و تعالی خانواده باید مد نظر قرار گیرد و نگاه کامل و جامعی به آن وجود داشته باشد. متأسفانه اکنون حلقه‌های مربوط به نهاد خانواده جدای از هم و به صورت جزیره‌هایی بی‌ارتباط با یکدیگر در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها مورد توجه قرار می‌گیرند. به عنوان نمونه برای کودکان، سازمان تعلیم و تربیت کودک و برای نوجوانان، کانون پرورش فکری تحت نظر وزارت آموزش و پرورش ایجاد شده است، امور جوانان نیز زیر نظر معاونت جوانان وزارت ورزش قرار دارد و برای زنان و خانواده هم معاونت زنان و خانواده زیر نظر رئیس جمهور ایجاد شده است.

توضیح آنکه، برخی از نظریه‌پردازان نظام‌های سیاسی کشور، با نگرش خطی و سطحی، دیدگاه خود را تبیین و اعمال کرده و مخالفان خود را در جلسات تصمیم‌گیری و اتاق‌های فکر مدیریتی تخریب می‌کنند و طرفداران هر یک، به سرکوبی دیگری می‌پردازد. هنگامی که دامنهٔ اختلاف در یک کشور وسعت گیرد و عمیق شود، مسلماً تزلزل و سرنگونی یک حکومت را به دنبال دارد و جنگ، خونریزی و فساد را در پی خواهد داشت که بزرگ‌ترین عذاب دنیوی است و قرآن کریم در آیه ۳۱ و ۳۲ سوره روم به آن اشاره دارد: «... وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ * مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ».

این تهدید و خطر را مقام معظم رهبری نیز گوشزد کرده‌اند: «تحجر فقط مذهبی نیست و خطرناک‌تر از آن تحجر سیاسی است، زیرا مافیایی عمل می‌کنند و امکان فکر کردن را از انسان می‌گیرند، در ظاهر افکار را قبول می‌کنند و در باطن عمل نمی‌کنند و آنچه را خود قبول دارند، عمل می‌کنند» (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۱/۹/۷).

استیلاء فرهنگ منحط جاهلی سنتی و مدرن: فرهنگ عبارت است از نظام‌واره‌ای از عقاید و باورهای اساسی، ارزش‌ها، آداب و الگوهای رفتاری ریشه‌دار و پایا که اقدامات، رفتارها و مناسبات جامعه را شکل می‌دهد. بخشی از فرهنگ که اعتقادات، باورها و اخلاقیات را شامل می‌شود، ریشه در دین مبین اسلام دارد و یکی از مهم‌ترین شناسه‌های فرهنگ منحط تاریخ گذشته، نادیده گرفتن حقوق زن و ظلم به او در شئون مختلف حیات بشری بود که رهبر انقلاب در این خصوص می‌فرماید: «خصوصیت جاهلیت سنتی، نظام ظالمانه بود. ستمگری، عرف رایج بود. این‌طور نبود که گاهی یک نفر ظلم کند. بنای نظام جامعه بر ظلم و تبعیض و زورگویی قوی به ضعیف بود، زورگویی مرد به زن بود». هم‌اکنون نیز در برخی از خانواده‌ها در فرهنگ‌های جاهلیت منحط رایج است. از سوی دیگر، امروزه نیز جامعه با چالش فرهنگ منحط جاهلیت مدرن مواجه است. مقام معظم رهبری دو عنصر اصلی این جاهلیت را

«شهوت» و «غضب» برشمرده‌اند. ایشان با اشاره به بازتولید جاهلیت دوران قبل از اسلام در عصر کنونی، بر همان دو پایه «شهوت» و «غضب»، تاکید می‌کنند که امروز نیز شاهد شهوت‌رانی بی‌منطق و بی‌مهاری و قساوت و کشتار بی‌حدومرز هستیم؛ با این تفاوت که جاهلیت کنونی متأسفانه مجهز به سلاح علم و دانش شده و بسیار خطرناک‌تر است (مقام معظم رهبری، ۱۳۹۴/۲/۲۶).

از این‌رو، در طول یک دوره تاریخی، به دنبال تغییرات فرهنگی، خانواده دست‌خوش تغییرات اساسی و بنیانی شده که از عوامل مختلفی چون تغییر شیوه زندگی، نوع معیشت، تکنولوژی، مصرف و تغییر نگرش نسبت به زندگی متأثر است. حول این تغییرات، رویکردهای مختلفی در مورد خانواده شکل گرفته‌اند. از جمله این نظریات، نظریه پست‌مدرن است که با انتقاد از عقلانیت مدرن و وضعیتی که به وجود آورده، به تشریح مفاهیمی مانند خانواده می‌پردازد و به این وسیله رویکردهای ماقبل خود در مورد خانواده را به چالش می‌کشد. هجوم فرهنگ غربی پست‌مدرن به خانواده، هرچند باعث دامن زدن به آشفتگی و ایجاد بی‌نظمی در روند زندگی خانوادگی شده است، افول و سقوط خانواده را در پی داشته و باعث افزایش آسیب‌های اجتماعی از جمله افزایش بچه‌های خیابانی و طلاق و ایجاد آسیب‌های روانی در آن‌ها شده است، در عین حال، ایجاد دیدگاهی واقع‌گرایانه نسبت به وضعیت موجود خانواده در جامعه جدید را نیز به دنبال داشته است. این رویکرد، بحران‌های اجتماعی موجود در خانواده را علت‌یابی کرده و راه‌حل‌های کاربردی و عملی ارائه می‌دهد که به وسیله آن می‌توان به واقعیت آنچه در حال وقوع است، پی برد (برناردز، ۱۳۹۰، ص ۲۱۰).

بر اساس درک وضعیت موجود، مقام معظم رهبری لازم دیدند مبتنی بر مبانی و اصول اسلامی و فرهنگ پر افتخار ایرانی، یک راهکار مناسبی برای ساختن آینده کشور طراحی شود و اسم آن را الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت گذاشتند. در این راستا، جهت طراحی، ساخت و فرهنگ‌سازی و همانندسازی مدل الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت که هدف آن رشد و ارتقای ارزش‌های پست به ارزش‌های متعالی است، در حوزه خانواده نیاز به وزارتخانه‌ای مقتدر، یکپارچه و هماهنگ با دستگاه‌های دیگر وجود دارد.

عدم یکپارچگی و تورم قوانین: سیاست خانواده را می‌توان به تعبیر کارن برگ اشنایدر^۱ به عنوان مجموعه فعالیت‌های دولت که در جهت حمایت از خانواده و ارتقای سطح بهزیستی اعضای آن طراحی شده، تعریف کرد. کارشناسان امور خانواده در کشور اذعان دارند که سیاست‌گذاری در امور خانواده، ابعاد گسترده و فراگیری دارد که از عهده متولیان و دستگاه‌های دولتی زیرمجموعه وزارتخانه‌ها

بر نمی‌آید و به دلیل عدم یکپارچگی در سیاست‌گذاری‌ها، با تورم قوانین و طرح‌ها از سوی سازمان‌های متعدد امور خانواده، مواجه هستیم. در حالی که وزارت خانواده می‌تواند با ارائه خطوط اساسی و چشم‌اندازهای آتی، جهت‌گیری برنامه‌ها و اقدامات را مشخص کند و از تورم قوانین بکاهد و با درک عمیق از شرایط اجتماعی موجود، به تعالی، عزت و مصلحت خانواده در همه وجوه تأمینی، رفاهی، حمایتی و هدایتی بیاندیشد. یکی از کارشناسان امور زنان و خانواده معتقد است: از معضلات امروز جامعه، تورم و پراکندگی قوانین بوده و همین نکته باعث شده که به سختی بتوان قانون حاکم را یافت. این معضل در حوزه زنان و خانواده مشهودتر است. به این دلیل که نه‌تنها قوانین کافی و جامع درباره حقوق زنان و خانواده موجود نیست، بلکه همان اندک نیز با مشابهات، مغایرت‌ها و تناقضات مواجه است.^۱ پژوهش‌ها نیز در حوزه خانواده نشان می‌دهد نداشتن سازمان، سیاست‌های یکسان و نداشتن مکانیزم همکاری و هماهنگی بین این سیاست‌ها، از مواردی است که به نظر می‌رسد، سیاست‌گذاری در حوزه خانواده ناموفق بوده است. برای رسیدگی به این عوامل، نیازمند متولی قانونگذاری، اجرایی، رصد و راهبری هستیم که جز در بستر وزارت خانواده محقق نخواهد شد.

مدیریت‌های جزیره‌ای: فعالان حوزه خانواده بر این باورند که تودرتویی نهادی، یعنی واگذاری یک مأموریت به چند سازمان و موازی‌کاری، سبب هدر رفتن منابع کشور می‌شود که همراه با تورم قانون‌گذاری، یعنی وجود قوانین متفاوت و بعضاً متعارض، مسبب بسیاری از چالش‌ها در حوزه خانواده است. مباحث مربوط به آموزش خانواده زیر نظر شورای اجتماعی کشور در سه حوزه پیش از ازدواج (مسئولیت با وزارت ورزش و جوانان)، حین ازدواج (وزارت بهداشت) و بعد از ازدواج (سازمان بهزیستی و قوه قضاییه) تقسیم‌بندی شده است و به طور کلی مسائل امور خانواده در کشور، به صورت پراکنده، زیر نظر چهار وزارتخانه (وزارت ورزش و جوانان، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی و وزارت دادگستری) بررسی و حل و فصل می‌شود.

بر این اساس، مقام معظم رهبری در سال‌های اخیر، این موضوع را مطرح کردند که از امکانات کشور چگونه می‌توان به نحو مطلوب‌تری استفاده کرد تا چند سویی‌ها خاتمه یابد، حرکت‌های زیگزاگی کشور متوقف شود و اقدامات مسئولان در جهت صحیح خود هدایت شده و همه امکانات کشور و منابع انسانی در جامعه همسو شوند، و این مهم تنها در بستر وزارت خانواده محقق می‌گردد. طرح مذکور پیشینه زیادی دارد که با نگاهی گذرا به سیر تشکیل سازمان‌های حمایت از خانواده در

ایران و جهان، ضرورت تأسیس وزارت امور اجتماعی، خانواده و جوانان، بیش از پیش نمایان می‌شود.

۴. الزامات تأسیس وزارت خانواده

جهت دستیابی به خانواده تراز جمهوری اسلامی ایران، برشماری الزامات تأسیس وزارت خانواده مشهود است:

اجرائی کردن سیاست‌های ابلاغی و قوانین: در کشور ما نهادها، سازمان‌های پژوهشی و موسسات آموزش عالی زیادی وجود دارد که در ابعاد مختلف خانواده مانند توسعه فردی و تحکیم خانواده، فرزندپروری، پیشگیری و درمان آسیب‌های فردی و اجتماعی و... فعالیت بسیاری دارند، اما متأسفانه دستگاه دولتی قوی مثل وزارت خانواده وجود ندارد که از دستاورد محققان و پژوهشگران در مدل‌سازی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت بهره ببرد.

خزعلی (رئیس شورای فرهنگی، اجتماعی زنان و خانواده شورای عالی انقلاب فرهنگی) در این زمینه معتقد است، در مرداد ماه سال ۹۸ مقام معظم رهبری بر ضرورت ایجاد یک مجموعه و نهاد اجرایی قوی تأکید کردند، که دستگاه‌های متعددی به هم وصل شوند و در این مجموعه متمرکز و منسجم و هماهنگ سیاست‌ها و قوانین موجود اجرایی شده و بودجه‌ها هم به آن نهاد داده شود. خزعلی تأکید دارد که در حوزه خانواده و زنان، سیاست‌ها و قوانین خوبی وجود دارد، ولی فقط یک دولتی می‌خواهد که تصمیم به اجرای برنامه‌ها داشته باشد.^۱

دستیابی به خانواده پایدار در تراز تمدن اسلامی: خانواده در ایران از قدیم، از غنای فرهنگی و ارزشی و قداست برخوردار بوده است. نظام جمهوری اسلامی ایران الگوی ویژه و متفاوتی از خانواده را ارائه داده که دارای ارزش‌ها و فلسفه وجودی مبتنی بر معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی و جهان‌بینی اسلامی است. خانواده در ایران در فرایند جهانی شدن، تحول عظیمی را تجربه می‌کند و هدف تهاجمات فرهنگی غرب قرار گرفته است. توجه به این نکته ضروری است که اولین مرکز بروز و ظهور هر نوع آسیبی بر فرد و جامعه، خانواده است. ناامیدی نسبت به آینده، دوری از معنویات، گرایش به ابتذال، سست شدن بنیان‌های خانواده، ایجاد شکاف بین والدین و فرزندان، بحران هویت، گسترش اعتیاد، تجمل‌گرایی، تغییر الگوها و نهایتاً بحران ارزشی، هم عامل و هم معلول این تحولات است. در اثر این تغییرات تأثیر تهاجم فرهنگی دشمن حتمی خواهد بود. ساختار جامعه ایرانی، خانواده‌محور است و خانواده در فرهنگ کشور، مفهوم

مقدسی دارد؛ اما متأسفانه نهاد خانواده فاقد ساختار نظام‌مندی در قالب ساختارهای نظام جمهوری اسلامی ایران است و برای دستیابی به خانواده پایدار در تراز تمدن اسلامی، نیاز به تأسیس وزارت خانواده کاملاً مشهود می‌باشد.^۱

رسیدن به الگو توسعه و پیشرفت در سطح جهانی: جای بسی شگفتی است در کشوری که هم بدنه عمومی جامعه و هم سیاست‌ورزان و مُصلحان اجتماعی و هم قانون اساسی و آموزه‌های دینی بر اهمیت و بی‌مانند بودن خانواده تأکید می‌کنند، امور خانواده به صورت مستقل و مهم در پیکره دولت جایگاهی نداشته و خانواده‌محوری در رأس تمام سیاست‌ها و برنامه‌ها قرار ندارد. در نتیجه وزارتخانه‌ای هم در ساختار نظام برای آن پیش‌بینی نشده است. در حالی که مطالعات میدانی نشان می‌دهد در کشورهای مانند آلمان، فنلاند، سوئد... وزارت خانواده تأسیس گردیده و اهداف آن وزارتخانه تأمین نیازهای مادی و روانی اعضای خانواده بوده و مهم‌ترین بستر برای تأمین امنیت و آرامش روحی و روانی اعضا، پرورش نسل، اجتماعی کردن فرزندان و برآورده ساختن نیازهای عاطفی آنان است.

نتایج تحقیقات میدانی نشان می‌دهد سیاست‌های کار و رفاه دولت آلمان همواره بخشنده‌تر و سخاوتمندانه‌تر از سایر کشورهای اروپایی عمل کرده است. نقش زنان به ویژه زنان تحصیل‌کرده، در حال افزایش است، اما بیشتر حضور زنان در مشاغل پاره وقت و مشاغلی با ساعت کار کم‌تر از ۳۰ ساعت در هفته می‌باشد (کریم‌پور، ۱۳۹۸).

دولت مردان کشور ما نیز برای رسیدن به الگوی توسعه و پیشرفت در سطح جهانی، شایسته است با بهره‌برداری از تجربیات جهانی در طراحی ساختار وزارت خانواده در سطح ملی، در حوزه برخی از امور مانند کودک، جوان، زنان و سالمندان، از آن بهره ببرند. البته تجربه نشان داده الگو برداری‌های صرف از کشورهای غربی، بدون تطبیق با فرهنگ ایرانی - اسلامی، تنها هدر رفتن انرژی و مصرف شدن هزینه‌ها را در پی دارد.

کاهش آسیب‌های اجتماعی: میزان آسیب‌های اجتماعی هر جامعه برآیندی از سطح سلامت و توسعه یافتگی آن است؛ معضلی که در جوامع در حال گذار به فراوانی مشاهده می‌شود. جامعه ایران نیز از این قاعده مستثنی نبوده و در دو دهه گذشته‌ای که قدم در مسیر توسعه گذاشته، با آسیب‌های اجتماعی بسیاری روبه‌رو شده است. افزایش آسیب‌های اجتماعی در جامعه ایران و تلاش برای پیشگیری و کاهش آن، نیازمند توجه به برخی امور کلیدی بوده که در بستر وزارت مقتدر خانواده میسر می‌گردد.

1. <https://www.isna.ir/news/1400022920604>

زنان: علائم هشداردهنده‌ای نظیر افزایش نرخ ارتکاب به جرائم با توجه به رشد جمعیت، افزایش تنوع جرائم، کاهش سن ارتکاب به جرائم در میان زنان، ارتکاب علنی بسیاری از جرائم علیه اخلاق و عفت عمومی نشان می‌دهد که سنگ بنای اجتماع یعنی خانواده و نیز قشر زنان به عنوان مادران آینده و پرورش‌دهندگان نسل آتی، در معرض آسیب‌ها و تهدیدات جدی هستند (رستمی تبریزی، ۱۳۸۸، ص ۲۷۹-۳۱۷). از طرف دیگر، وجود تفاوت‌های جنسی، جسمی و عاطفی میان زن و مرد، که منجر به تفاوت‌های حقوقی بین آن دو می‌شود، از جمله مسائلی است که در موضوع خشونت و تبعیض علیه زنان، مطرح است.

با نگاهی گذرا به سیر تحولی تاریخچه حمایت از زنان در ایران، لزوم رسیدگی به امور زنان در بستر وزارتخانه‌ای مقتدر نمایان می‌گردد. تاریخچه پیدایش سازمان‌های زنان در ایران، به جنبش مشروطه ایران بازمی‌گردد. دو سازمان مهم، در دوران پادشاهان اول و دوم پهلوی، یعنی کانون بانوان و سازمان زنان ایران، تشکیل شد. در اردیبهشت ۱۳۱۴، رضاشاه کانون بانوان ایران را تحت ریاست افتخاری دخترش، شاهزاده شمس پهلوی و با همکاری و مراقبت وزارت معارف ایجاد کرد. در این کانون، خدماتی چون برگزاری کلاس‌های آموزشی و ایجاد موسسات خیریه برای امداد به مادران بی‌بضاعت و اطفال بی‌سرپرست ارائه می‌شد. اما هدف اصلی تشکیل آن پیگیری ترویج اندیشه سکولاری و اسلام‌ستیزی بود (توانا، ۱۳۸۰، ص ۱۲۶-۱۵۴).

سازمان زنان ایران که در سال ۱۳۴۵ تأسیس شد، سازمان دولتی در ایران بود که به مسایل زنان در سطح کشور می‌پرداخت. فعالیت‌های سازمان زنان، بیشتر جنبه خیریه‌ای داشت و مراکز رفاه خانواده برای زنان طبقه پایین شهری، امکانات آموزشی سوادآموزی و آموزش حرفه‌ای، تسهیلات بهداشتی آموزش بچه‌داری و تنظیم خانواده و کارهای منظم توزیع وسایل پیشگیری از بارداری، مشاوره حقوقی و مهد کودک ایجاد می‌کرد.

هدف این سازمان طبق آخرین اساسنامه سال ۱۳۵۴ بالا بردن دانش سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی زنان بوده است و هرچند پیشرفت علم و صنعت و تکنولوژی نوین را به همراه داشت و زنان توانستند تا حدودی به آزادی‌های مشروع خود برسند و هم‌پای مردان در صحنه‌های سیاسی و اجتماعی ظاهر شوند؛ ولی گرایش فمینیستی افراطی داشتند و تفکرات سکولاری ارزش‌های فرهنگی را در جامعه کمرنگ نمود و با شعار رسیدن به دروازه‌های تمدن فرهنگ، مدرنیته غالب شد.

رونق ملی: عوامل اقتصادی موثر در ضرورت تأسیس وزارت خانواده را می‌توان از جهات مختلف

بررسی نمود:

۱. زنان به عنوان نیمی از جمعیت کشور می‌توانند به اقتصاد خانواده کمک کنند و برنامه‌ریزی برای آنان، نیاز به وزارتخانه دارد (علیزاده، ۱۳۸۹، ص ۴۹-۵۹). پژوهشگران با نگاهی به سرگذشت زنان در طول تاریخ، دریافته‌اند که در جوامع ابتدایی، زنان را تنها برای فرزندآوری و تربیت نسل در نظر می‌گرفتند. از این‌رو، کشف استعدادهای زنان، چندان ضروری به نظر نمی‌رسید. اما به تدریج با توسعه جوامع، حضور زنان در اجتماع، به یک الزام بدل شد. این در حالی بود که جوامع مردسالار گذشته، نمی‌توانستند باور کنند که زنان بسان مردان، در کنار وظایف اصلی خود، استعداد و توانایی‌های لازم را برای پذیرفتن نقش‌های اجتماعی دارند. هرچند در حوزه مسائل اقتصادی، تفاوت‌هایی میان زن و مرد وجود دارد. اما زنان هم می‌توانند در عرصه اقتصاد، دارای نقش‌آفرینی باشند، کار تولید کنند، کارآفرین باشند، ثروت پدید بیاورند و در رفع فقر و محرومیت بکوشند.

بهره‌وری اقتصادی از پنجره جمعیتی: بر اساس مطالعات جمعیت‌شناسی و دیدگاه‌های جمعیت‌شناسان، در صورت تداوم روند فعلی باروری، رشد جمعیت کشور در حدود سال‌های ۱۴۲۰ - ۱۴۱۵ به صفر خواهد رسید و رشد جمعیت منفی شده و ساختار جمعیت در ۲۰ سال آینده به سمت سالخوردگی خواهد رفت. از سوی دیگر، متخصصان جمعیت‌شناسی معتقدند که در حال حاضر کشور در شرایط فقر جمعیتی نیست و در عین حال ایران از سال ۱۳۸۵ وارد فاز پنجره جمعیتی شده است که این پنجره حدود ۴ دهه باز می‌ماند و در سال ۱۴۲۵ بسته می‌شود. بنابراین، باز بودن این پنجره برای اقتصاد و توسعه کشورمان، یک فرصت طلایی است و در صورت فراهم‌سازی امکانات حمایتی برای جوانان (ازدواج، اشتغال، مسکن مناسب و...) می‌توان بهره لازم را در مسیر رشد اقتصادی و توسعه برد. بنابراین، ضرورت تدوین سیاست‌های جمعیتی، امری کاملاً ضروری به‌شمار می‌رود. البته باید توجه داشت که سیاست‌های جمعیتی، فقط بحث‌های کنترل مولید را در بر نمی‌گیرد و مستلزم نگاه جامع‌تر به مباحثی چون اشتغال، نظام آموزشی، مسائل فرهنگی، آمایش سرزمین و... است و در سایه وزارت خانواده‌ای قدرتمند، توسعه کشور محقق خواهد شد (محزون، ۱۳۹۶).

کاهش هزینه‌ها: برخی از مخالفان تأسیس وزارت خانواده بر این باورند که تشکیل وزارتخانه جدید، بار مالی زیادی را به دولت تحمیل می‌کند؛ در حالی که وزارت خانواده می‌تواند با فعال نمودن زنان که نیمی از جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند، به رونق ملی کمک کند و بهره‌وری از پنجره جمعیتی، فرصت طلایی توسعه است. بر این اساس، به طور کلی می‌توان نتیجه گرفت که فقدان مدیریت یکپارچه و مدیریت جزیره‌ای و همسو نبودن متولیان امور خانواده در کشور، باعث هدر رفت انرژی و هزینه‌های بسیاری می‌شود که این مهم با تأسیس وزارتخانه‌ای مقتدر در حوزه خانواده و یکپارچه شدن متولیان

امور خانواده، بخشی از هزینه‌ها کاهش می‌یابد.

نظارت و حمایت از سازمان‌های مردم‌نهاد تا سطح بین‌المللی: سمن، یا سازمان‌های مردم‌نهاد، گروه‌های غیر انتفاعی هستند که از سال ۱۹۴۵ به صورت مستقل از دولت، به فعالیت‌های داوطلبانه می‌پردازند. این سازمان‌ها برای اهداف مختلفی تشکیل می‌شوند که اهداف انسان‌دوستانه و اهداف زیست محیطی دو نمونه از اهدافی هستند که سازمان‌های مردم‌نهاد بسیاری آن را دنبال می‌کنند. سازمان‌های صنفی، سازمان‌های امدادگر، سازمان دفاع از حقوق انسان‌ها، از انواع سازمان‌های مردم‌نهاد یا NGO می‌باشند (Gawin & Glinski, 2006)

مهم‌ترین هدف ایجاد و تقویت سمن‌ها در ایران و جهان را می‌توان در تحقق اهدافی چون نوآوری اجتماعی، کوچک‌سازی دولتی، توانمندسازی مردم و افزایش سرمایه اجتماعی، کارآمدترسازی بخش‌های مختلف نظام، بهینه‌سازی و عملیاتی شدن برنامه‌ها، مقابله با آسیب‌ها و پر کردن شکاف‌های جامعه دانست. بر این اساس، جهت سیاست‌گذاری، تنظیم‌گری، تسهیل‌گری، ارائه خدمات به خانواده‌ها از طریق سازمان‌های دولتی و مردم‌نهاد، نیاز به مدیریت متمرکز در بستر وزارت خانواده، کاملاً مشهود است. سازمان‌های متمرکز با این فرض عمل می‌کنند که هرچه یک سازمان نظام‌مندتر و منظم‌تر عمل کند، احتمال دستیابی به اهداف بیشتر خواهد بود.

۵. نتیجه‌گیری

بر اساس نتایج تحقیق حاضر، مهم‌ترین موانع و چالش‌های اجرایی نشدن طرح تأسیس وزارت خانواده عبارتند از:

- ۱) نگرش سکولاری برخی از دولت‌مردان به قوانین اسلام؛
- ۲) نگرش غیر سیستمی نظریه‌پردازان نظام سیاسی و متولیان امور خانواده؛
- ۳) استیلاء فرهنگ منحط جاهلی سنتی و مدرن؛
- ۴) عدم یکپارچگی، پراکندگی و تورم قوانین در حوزه امور خانواده؛
- ۵) مدیریت‌های جزیره‌ای، موازی‌کاری و قوانین متفاوت و متعارض؛
- ۶) عملیاتی و اجرایی نشدن برخی از طرح‌ها و قوانین حمایتی خانواده.

از طرف دیگر، موارد ذیل را می‌توان به عنوان الزامات تأسیس وزارت خانواده برشمرد:

- ۱) گستردگی ابعاد امور خانواده؛
- ۲) اجرایی نمودن سیاست‌های ابلاغی و قوانین امور خانواده؛

۳) دستیابی به خانواده پایدار در تراز تمدن اسلامی؛

۴) کاهش آسیب‌های اجتماعی؛

۵) رونق ملی با برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌های کارآفرینی و اشتغال‌زایی بانوان؛

۶) بهره‌وری از پنجره جمعیتی جوان؛

۷) نظارت و حمایت از سازمان‌های مردم‌نهاد.

به طور کلی، بررسی گزارش‌های سیاست‌گذاران، متولیان و پژوهشگران امور خانواده حاکی از آن است که:

۱) دیدگاه و دلایل مخالفان تأسیس وزارت خانواده، بسیار سست و ضعیف است.

۲) با گذشت چهل و اندی سال از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، فقدان وزارت خانواده، در پیکره دولت کاملاً مشهود است.

۳) تأسیس وزارت خانواده، انتظارات مقام معظم رهبری، عموم جامعه و متولیان امور خانواده را برآورده خواهد ساخت و به دلیل قرار گرفتن ایران در کانون تصمیم‌گیری‌های خاورمیانه، کشورهای اسلامی نیز تحت تاثیر ثمرات این تحول سازنده خواهند بود.

۴) بدون شک تحقق اهداف آموزشی درس دانش خانواده و جمعیت، منوط به تأسیس وزارت خانواده بوده و ضمانت اجرایی آموزش تشکیل و تحکیم خانواده، رشد و تنظیم جمعیت که از سرفصل‌های درس دانش خانواده و جمعیت می‌باشد، در گرو تأسیس وزارت خانواده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

— منابع —

قرآن کریم.

- باقری، شهلا (۱۳۸۳). خانواده و سیاست‌گذاری اجتماعی در عرصه ملی و فرا ملی. *مطالعات راهبردی زنان*، ۲۵. برناردز، جان (۱۳۹۰). *درآمدی به مطالعات خانواده*. ترجمه حسین قاضیان. تهران: نشر نی.
- توانا، مرادعلی (۱۳۸۰). *زن در تاریخ معاصر ایران*. تهران: انتشارات برگ زیتون.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۱/۹/۷). *بیانات در دیدار با دانشجویان*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=1008>
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۱/۹/۱۵). *بیانات در دیدار با مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=11730>
- رستمی تبریزی، لمیا (۱۳۸۸). درآمدی بر رویکرد جنسیتی جرم‌شناسی. *تحقیقات حقوقی*، ۵۰، ص ۲۷۹-۳۱۷.
- علیزاده، مرجان (۱۳۸۹). نقش اشتغال زنان در توسعه؟. *زن و فرهنگ*، ۲(۵)، ص ۴۹-۵۹.
- فتحی، الهام (۱۳۹۹). *نگاهی به گذشته، حال و آینده جمعیت ایران*. تهران: پژوهشکده آمار ایران.
- کریم‌پور، نگار (۱۳۹۸). *سیاست‌ها و ساختار سیاست‌گذاری زنان و خانواده در سایر کشورها*. تهران: دفتر مطالعات فرهنگی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- محزون، علی اکبر (۱۳۹۶). *پنجره جمعیتی، انتقالات اقتصادی نسلی و چشم‌انداز سود جمعیتی اول و دوم در ایران*. جمعیت، ۱۰۰-۹۹، ص ۱-۲۳.
- Pawel Zaleski *Global Non-Governmental Administrative System: Geosociology of the Third Sector*, [in:] Gawin, Dariusz & Gliniski, Piotr [ed.]: *Civil Society in the Making*. IFiS Publishers, Warsaw, 2006.
- Schaefer, R.T. (1989). *Sociology*. New York: McGraw-Hill Book Company.